

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ У СФЕРІ РИТУАЛЬНИХ ПОСЛУГ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Постановка проблеми. Проблема нормативно-правового врегулювання конфліктних ситуацій у сфері ритуальних послуг під час війни полягає в відсутності чітких правових механізмів, які б враховували специфіку воєнних умов та забезпечували ефективне управління процесами поховання загиблих. В умовах збройного конфлікту значно зростає кількість викликів, пов'язаних з організацією масових поховань, ідентифікацією останків, а також вирішенням суперечок між різними суб'єктами, що беруть участь у цих процесах. Недосконалість наявного законодавства призводить до труднощів у координації дій державних органів, ритуальних служб та родичів загиблих, що ускладнює виконання їхніх обов'язків і прав. Відсутність спеціалізованих норм і процедур створює ризик правових колізій, що може негативно вплинути на дотримання прав людини та гуманітарних стандартів, а також призвести до соціальної напруги в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про зростаючий інтерес до окремих аспектів організації діяльності кладовищ та ритуальних послуг. Зокрема, Н. Нікогосян, О. Суханова, С. Якушин, А. Кравчук, О. Трошкіна досліджували питання організації діяльності кладовищ, Д. Головешко та Т. Гайдай розглядали трансформаційний розвиток ринку ритуальних послуг, а І. Руда присвятила окрему дисертацію питанням державного регулювання цієї сфери. О. Ушакова досліджувала санітарно-гігієнічний стан ґрунтів на кладовищах. Однак, проблемні

аспекти та напрямки нормативно-правового врегулювання конфліктних ситуацій у сфері ритуальних послуг під час війни залишаються недостатньо дослідженими, що підкреслює необхідність подальших наукових розвідок у цій галузі.

Метою статті є аналіз існуючих нормативно-правових актів, що регулюють сферу ритуальних послуг під час війни, зокрема в умовах виникнення конфліктних ситуацій, та розробка пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання з метою забезпечення гідного поведіння з тілами загиблих і ефективного вирішення конфліктів у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська правова система щодо поховань та поховальних послуг під час збройних конфліктів формується на підставі норм міжнародного права, які встановлюють загальні принципи та стандарти в цій сфері. Основними міжнародними документами, що регулюють ці питання, є Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року та їхні Додаткові протоколи. Зокрема, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (Четверта Женевська конвенція) у статті 16 зобов'язує сторони конфлікту забезпечити, щоб загиблі були поховані з повагою, а їхні могили належним чином позначені та підтримувалися [1].

Крім того, Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (Перша Женевська конвенція) у статті 15 не лише зобов'язує сторони конфлікту вживати всіх можливих заходів для пошуку та

збору поранених і хворих, але також зобов'язує їх забезпечити їхній захист і надання необхідної медичної допомоги. Ця норма підкреслює важливість гуманного ставлення до всіх учасників конфлікту, незалежно від того, на чиєму боці вони воюють, і встановлює обов'язок забезпечити належне поводження з тілами загиблих. Це включає їхню ідентифікацію, належне поховання та збереження гідності навіть після смерті. Виконання цих вимог є критично важливим для збереження людяності під час війни і для запобігання зневажливому ставленню до загиблих, що може мати серйозні моральні та правові наслідки.

Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 1977 року розширює ці зобов'язання, зокрема, у статті 34 закріплюється необхідність ідентифікації загиблих і збереження детальної інформації про місцезнаходження їхніх могил. Ця стаття наголошує на важливості ретельної документальної фіксації даних про загиблих, що має вирішальне значення для подальшого інформування родичів і забезпечення можливості перепоховання або інших дій відповідно до культурних і релігійних традицій. Крім того, ця норма має на меті запобігти зникненню безвісти осіб і забезпечити, щоб жоден загиблий не залишався невідомим. Виконання цього положення також має значення для подальшого правосуддя, оскільки точна ідентифікація загиблих є основою для можливих розслідувань воєнних злочинів і притягнення винних до відповідальності [2].

Зазначені міжнародні норми створюють базу для національного правового регулювання в Україні та визначають обов'язкові стандарти, яких повинні дотримуватися держави-учасниці в умовах збройних конфліктів.

Українським законодавством передбачено регулювання питань, пов'язаних з похованням та поховальними послугами, у Законі України «Про поховання та похоронну справу» [3]. Цей закон встановлює основні правила та вимоги щодо організації поховань, забезпечення поховальних послуг, а також визначає

права та обов'язки суб'єктів, що беруть участь у цих процесах. Проте варто зазначити, що чинний закон не містить детальних положень, які б враховували специфіку воєнного часу, зокрема врегулювання конфліктних ситуацій, що можуть виникати під час надання ритуальних послуг у період збройного конфлікту. Відсутність таких норм створює певні правові прогалини, які потребують усунення для забезпечення належного правового регулювання цієї сфери в умовах війни.

Насьогодні нагальними проблемами, що викликають конфліктні ситуації, у сфері ритуальних послуг під час війни є наступні:

по-перше, відсутність спеціалізованих правових норм і процедур, які б регулювали організацію масових поховань у воєнний час. Це ускладнює координацію дій державних органів і громадських організацій, що відповідають за поховання загиблих, та призводить до хаотичної ситуації під час організації масових поховань;

по-друге, труднощі з ідентифікацією загиблих, особливо в умовах інтенсивних бойових дій. Відсутність достатніх ресурсів та технологій для точної ідентифікації тіл приводить до помилок, плутанини, а також до затримок у поверненні останків родичам;

по-третє, конфлікти щодо місць поховань, що виникають через різні культурні, релігійні чи політичні переконання, а також небезпеку, пов'язану з проведенням поховань у зонах бойових дій або на тимчасово окупованих територіях. Такі суперечки між родичами загиблих, місцевими громадами та державними органами є джерелом додаткової напруги;

по-четверте, існує невизначеність у фінансуванні ритуальних послуг. В умовах війни не завжди зрозуміло, хто саме повинен нести витрати на поховання: держава чи родичі загиблих. Це призводить до нерівного доступу до ритуальних послуг та викликає соціальне напруження;

по-п'яте, проблеми з належним поводженням із тілами загиблих у військовий час включають питання транспортування, зберігання

та поховання тіл відповідно до міжнародних стандартів. Відсутність належного регулювання та ресурсів для виконання цих завдань порушує права загиблих і їхніх родичів;

по-шосте, захист прав родичів загиблих потребує особливої уваги, оскільки вони стикаються з труднощами щодо доступу до інформації про долю їхніх близьких, участі у поховальних процедурах та отримання допомоги від держави. Недостатній правовий захист посилює їхні страждання та викликає соціальне обурення;

по-сьоме, відсутність координації між різними державними органами, такими як військові, медичні, правоохоронні та місцеві адміністрації, ускладнює ефективну організацію ритуальних послуг. Недостатня координація призводить до затримок, непорозумінь та неефективності у виконанні завдань, пов'язаних з похованнями.

Зазначені проблеми потребують прискіпливої уваги з боку держави. Так, відсутність спеціалізованих правових норм і процедур, які б регулювали організацію масових поховань у воєнний час, створює значні правові прогалини. Це питання має бути вирішене шляхом розробки та впровадження нового нормативного акту, наприклад, «Положення про організацію масових поховань під час збройних конфліктів», яке повинно бути затверджене Кабінетом Міністрів України. Це положення має регламентувати чіткі правила організації масових поховань, включаючи визначення відповідальних органів, процедур ідентифікації загиблих, а також забезпечення їх належного поховання. Важливо, щоб ці норми були розроблені з урахуванням міжнародних стандартів та гуманітарних норм, що забезпечить дотримання прав загиблих та їхніх родин.

Крім того, необхідно створити ефективну систему координації між усіма залученими державними органами, включаючи військові, медичні, правоохоронні структури та місцеві адміністрації. Для цього слід розробити «Інструкцію щодо міжвідомчої взаємодії в процесі організації масових поховань під

час збройних конфліктів», яка повинна бути затверджена Міністерством оборони України у співпраці з Міністерством охорони здоров'я та Міністерством внутрішніх справ. Ця інструкція регламентуватиме кожен етап процесу – від виявлення та ідентифікації тіл до організації поховання. Така координація сприятиме швидкому і злагодженому виконанню завдань у складних умовах війни.

Не менш важливою є необхідність забезпечення прав родичів загиблих. Держава повинна гарантувати їхній доступ до інформації про долю близьких, можливість участі у процесі поховання та надання необхідної допомоги. Це може бути досягнуто через розробку «Порядку надання підтримки родичам загиблих під час збройних конфліктів», який повинен бути затверджений Міністерством соціальної політики України. Цей порядок має забезпечити родичам загиблих право на отримання юридичної та психологічної підтримки, доступ до матеріальної допомоги для організації поховань, а також створення спеціалізованих інформаційних центрів або гарячих ліній, які б надавали підтримку родичам загиблих. Такий підхід сприятиме збереженню соціальної стабільності та забезпеченню гідного ставлення до пам'яті загиблих.

Труднощі з ідентифікацією загиблих, особливо в умовах інтенсивних бойових дій, є однією з найскладніших проблем, з якими стикається держава під час війни. Ідентифікація жертв війни вимагає застосування найсучасніших методів, таких як ДНК-аналіз, який визнаний одним із найнадійніших способів встановлення особи в умовах, коли традиційні методи, такі як дослідження відбитків пальців або аналіз стоматологічних даних, не є можливими через значне спотворення тіл. Однак ефективно впровадження ДНК-ідентифікації потребує високого рівня організаційного, методичного та матеріально-технічного забезпечення, а також злагодженої роботи між різними відомствами.

Щоб уникнути конфліктів і забезпечити належний процес ідентифікації загиблих,

держава повинна вжити низку організаційних заходів. По-перше, необхідно створити централізовану базу даних ДНК, яка б включала як посмертні зразки, так і еталонні зразки від родичів загиблих. Це дозволить зменшити час на пошук збігів і підвищити точність ідентифікації. Важливо, щоб до процесу залучалися лише акредитовані лабораторії судової генетики, що мають належне обладнання і досвід роботи з великими масивами даних. Крім того, потрібна розробка чіткої стратегії масової ДНК-ідентифікації, яка враховуватиме специфіку поточного конфлікту, включаючи залучення міжнародної допомоги та найкращих практик з інших країн, які стикалися з подібними проблемами.

По-друге, важливим аспектом є забезпечення належного кадрового забезпечення, включаючи підготовку і навчання персоналу, який буде залучений до процесу ідентифікації. Це включає як судово-медичних експертів і біологів, так і допоміжний персонал, що займається збором зразків і їх маркуванням.

По-третє, для підвищення ефективності ідентифікації необхідно забезпечити координацію між різними державними органами управління, які беруть участь у цьому процесі. Це може бути досягнуто шляхом створення міжвідомчого координаційного центру, який би відповідав за управління всіма етапами ідентифікації, включаючи збір зразків, їх аналіз і повернення останків родичам. Важливо також забезпечити належну взаємодію з родинами загиблих, створивши центри підтримки, де родичі зможуть отримати необхідну інформацію та психологічну допомогу. Такий підхід не тільки підвищить ефективність процесу, але й мінімізує соціальну напругу, пов'язану з ідентифікацією загиблих у воєнний час.

На сьогодні постають великі проблеми щодо невизначеності у фінансуванні ритуальних послуг, особливо в умовах війни. Це включає відсутність чітких механізмів розподілу коштів на організацію поховань, що створює додаткове навантаження на місцеві бюджети та громадян, які часто змушені самотійно покрити

вати витрати на ритуальні послуги. Вирішення цієї проблеми полягає у доповненні чинного законодавства, зокрема Закону України «Про поховання та похоронну справу», новою нормою наступного змісту: «У разі загибелі осіб внаслідок бойових дій під час воєнного стану або збройного конфлікту, фінансування ритуальних послуг здійснюється за рахунок державного бюджету. Кошти місцевих бюджетів можуть залучатися у разі недостатності державного фінансування або для покриття витрат на додаткові послуги, що не входять до базового пакету ритуальних послуг, передбаченого державою. Порядок надання та розподілу коштів визначається Кабінетом Міністрів України». Це доповнення забезпечить чіткий механізм фінансування ритуальних послуг, зніме фінансовий тягар з родичів загиблих і забезпечить належну організацію поховань навіть у складних умовах війни.

Проблеми з належним поводженням із тілами загиблих у військовий час пов'язані зі зростанням кількості загиблих, що вимагає збільшення фінансування для забезпечення належної логістики, включаючи організацію транспортування тіл з місць бойових дій до моргів та місць поховання. Облаштування моргів і їх оснащення відповідним обладнанням стає критично важливим для забезпечення зберігання тіл у належних умовах, що дозволяє зберегти можливість подальшої ідентифікації загиблих. Важливою є також координація між військовими, медичними та цивільними органами влади, щоб забезпечити ефективну взаємодію в процесі транспортування, зберігання та поховання тіл, дотримуючись міжнародних гуманітарних стандартів і етичних норм. Це вимагає розробки та впровадження комплексних планів і заходів, які б забезпечували не лише матеріальне та технічне забезпечення, але й ефективну організацію процесу на всіх етапах, від збору тіл на полі бою до їхнього поховання.

Проблеми з належним поводженням із тілами загиблих у військовий час пов'язані зі зростанням кількості загиблих, що вимагає

збільшення фінансування для забезпечення належної логістики, включаючи організацію транспортування тіл з місць бойових дій до моргів та місць поховання. Облаштування моргів і їх оснащення відповідним обладнанням стає критично важливим для забезпечення зберігання тіл у належних умовах, що дозволяє зберегти можливість подальшої ідентифікації загиблих. Важливою є також координація між військовими, медичними та цивільними органами влади, щоб забезпечити ефективну взаємодію в процесі транспортування, зберігання та поховання тіл, дотримуючись міжнародних гуманітарних стандартів і етичних норм. У цьому контексті особливе значення має підготовка спеціалістів, які будуть безпосередньо залучені до цих процесів, зокрема чоловіків, що часто виконують такі завдання в умовах воєнного часу. Це вимагає розробки та впровадження комплексних планів і заходів, які б забезпечували не лише матеріальне та технічне забезпечення, але й ефективну організацію процесу на всіх етапах, від збору тіл на полі бою до їхнього поховання, включаючи навчання та підготовку кваліфікованих кадрів для виконання цих складних і відповідальних завдань.

Конфліктні ситуації, що виникають у сфері ритуальних послуг під час війни, вимагають особливої уваги до захисту прав родичів загиблих. Вони часто стикаються з труднощами щодо доступу до інформації про долю їхніх близьких, участі у поховальних процедурах та отримання допомоги від держави. Держава повинна забезпечити родичам загиблих доступ до точної та своєчасної інформації про місцезнаходження тіл, обставини загибелі та подальші кроки щодо поховання. Для цього необхідно створити централізовану систему інформування, яка б надавала актуальні дані через спеціальні інформаційні центри або онлайн-платформи, де родичі можуть отримати

всю необхідну інформацію в режимі реального часу. Важливо також розробити ефективні механізми, які дозволять родичам брати участь у поховальних процедурах, незалежно від місця їхнього проживання або інших обмежень. Це може включати надання допомоги в організації транспорту, координацію з місцевими органами влади та забезпечення їхньої безпеки під час участі у похованнях. Крім того, держава зобов'язана гарантувати належну матеріальну та психологічну підтримку родичам загиблих, забезпечивши їх доступ до соціальних виплат, компенсацій та консультативних послуг через спрощені процедури. Все це повинно бути чітко закріплено в законодавстві і супроводжуватися відповідним фінансуванням та підтримкою з боку державних структур.

Висновки. В умовах війни організація ритуальних послуг і захист прав родичів загиблих є надзвичайно важливими завданнями, які потребують комплексного і системного підходу. Держава повинна не тільки забезпечити виконання своїх зобов'язань перед громадянами, але й адаптувати існуючі правові механізми до специфічних умов воєнного часу. Це передбачає розробку спеціалізованих норм і процедур, які б регулювали всі аспекти ритуальних послуг, від транспортування тіл загиблих до їхнього поховання, з урахуванням міжнародних стандартів і гуманітарних вимог.

Забезпечення доступу до інформації, ефективна координація між різними державними органами, а також надання належної матеріальної і психологічної підтримки родичам загиблих мають стати основними напрямками державної політики в цій сфері. Реалізація таких заходів сприятиме не тільки вирішенню поточних проблем, але й підвищенню рівня довіри суспільства до державних інституцій, забезпечуючи при цьому гідне ставлення до пам'яті загиблих та підтримку їхніх родичів у складний для країни час.

Анотація

З початком війни в Україні питання надання ритуальних послуг набули нового значення та актуальності. У звичайних умовах ця сфера регулюється відносно стабільними правовими нор-

мами, але під час збройних конфліктів ситуація змінюється кардинально. Організація поховань загиблих під час бойових дій, особливо в умовах масових втрат, ставить перед суспільством і державою низку нових викликів. Відсутність конкретних нормативно-правових механізмів, які враховують специфіку воєнного часу, призводить до численних конфліктних ситуацій. Це включає: суперечки щодо місць поховання, процедур ідентифікації загиблих, розподілу витрат на ритуальні послуги та інші аспекти, що потребують урегулювання. Така ситуація створює додаткове навантаження на державні органи, громадські організації та самих громадян.

Війна створює нові виклики не тільки у сфері безпеки та оборони, але й у забезпеченні базових соціальних потреб населення, серед яких ритуальні послуги займають важливе місце. Конфліктні ситуації, які виникають через недостатнє правове врегулювання ритуальних послуг, можуть мати серйозні наслідки для суспільної стабільності. Це питання не обмежується лише організацією поховань, але також включає соціальні, психологічні та моральні аспекти, що впливають на суспільство в цілому. Тому необхідно забезпечити, щоб правові норми в цій сфері були адаптовані до умов воєнного часу і відповідали потребам громадян. Це вимагає розробки нових підходів до правового регулювання, які б враховували специфіку конфліктних ситуацій у сфері ритуальних послуг під час війни.

З огляду на важливість цього питання, особливу увагу слід приділити аналізу існуючого законодавства та виявленню його недоліків. Варто враховувати досвід інших країн, які стикалися з подібними проблемами, і застосовувати найкращі практики в українському контексті. Окрім того, необхідно забезпечити координацію між різними державними органами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами для ефективного вирішення питань, що стосуються ритуальних послуг під час війни. Тільки комплексний підхід до вирішення цих проблем дозволить забезпечити належне правове регулювання та уникнути конфліктів у цій важливій сфері. Це стане запорукою збереження соціальної стабільності та забезпечення гідного ставлення до загиблих.

Вищевикладене дає можливість говорити про те, що актуальність проблеми нормативно-правового врегулювання конфліктних ситуацій у сфері ритуальних послуг під час війни є беззаперечною, оскільки відсутність чітких правових норм у цій галузі може мати серйозні наслідки для суспільства. Враховуючи зростаючу кількість викликів, з якими стикається Україна в умовах війни, дослідження та розробка ефективних правових механізмів у цій сфері є нагальною потребою.

Ключові слова: ритуальні послуги, правове врегулювання, конфліктні ситуації, війна, нормативно-правові акти, масові поховання, ідентифікація загиблих, міжнародне гуманітарне право, соціальна стабільність, правовий захист, законодавчі прогалини, правові механізми

Silenko L.M. Regulatory and legal settlement of conflict situations in the sphere of ritual services during war

Summary

With the onset of war in Ukraine, the issue of providing funeral services has taken on new significance and urgency. In normal circumstances, this sphere is regulated by relatively stable legal norms, but during armed conflicts, the situation changes drastically. The organization of burials for those who died during hostilities, especially in the context of mass casualties, presents society and the state with a number of new challenges. The absence of specific legal mechanisms that take into account the specifics of wartime leads to numerous conflicts. These include disputes over burial sites, procedures for identifying the deceased, the allocation of costs for funeral services, and other issues that require regulation. Such a situation places additional strain on government bodies, public organizations, and citizens themselves.

The war presents new challenges not only in the sphere of security and defense but also in ensuring the basic social needs of the population, among which funeral services hold an important place. Conflicts arising from insufficient legal regulation of funeral services can have serious consequences for social stability. This issue extends beyond merely organizing burials, as it also encompasses social, psychological, and moral aspects that affect society as a whole. Therefore, it is necessary to ensure that legal norms in this area are adapted to the conditions of wartime and meet the needs of citizens. This requires the development of new approaches to legal regulation that take into account the specific conflicts in the sphere of funeral services during the war.

Given the importance of this issue, particular attention should be paid to analyzing existing legislation and identifying its shortcomings. It is also important to consider the experience of other countries that have faced similar problems and to apply best practices in the Ukrainian context. Additionally, coordination between different government bodies, public organizations, and international partners must be ensured to effectively address issues related to funeral services during the war. Only a comprehensive approach to solving these problems will allow for proper legal regulation and the avoidance of conflicts in this important area. This will ensure social stability and dignified treatment of the deceased.

The above discussion highlights that the relevance of the issue of legal regulation of conflicts in the sphere of funeral services during the war is undeniable, as the absence of clear legal norms in this area can have serious consequences for society. Given the growing number of challenges that Ukraine faces in wartime, research and the development of effective legal mechanisms in this area are of paramount importance.

Key words: funeral services, legal regulation, conflict situations, war, normative legal acts, mass burials, identification of the deceased, international humanitarian law, social stability, legal protection, legislative gaps, legal mechanisms.

Список використаних джерел:

1. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
2. Протокол I до Женевських конвенцій, 1977 р., ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР № 7960-XI від 18 серпня 1989 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
3. Про поховання та похоронну справу: закон України від 10 липня 2003 року № 1102-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 7. Ст. 47.